

BAHR-İ TAVİL LİTERATÜRÜNE EKLER: FEHİM, YAHYÂ VE ZÂHIRÎ'NİN

BAHR-İ TAVİLLERİ

Gıyasi BABAARSLAN¹

ÖZET

Bahr-i tavil terimi, hem bir aruz bahrini hem de bir nazım şeklinin alt formunu karşılamaktadır. Vezin olarak neredeyse hiç tercih edilmese de birçok şairin bahr-i tavil formunda şiir yazdığı bilinmektedir. Anadolu sahasındaki ilk örneğini XV. yüzyıl şairi Ahmed Paşa'nın kaleme aldığı bahr-i tavil, nazım ile nesir arasında bir konuma ve köprü niteliğine sahiptir. Tef'ilelerden oluşmasıyla nazma; secilerle yapılan iç kafiyeleriyle de nesre yakınlaşmaktadır. Mısralardaki tef'ile sayısını şairin isteği ve hünerinin belirlediği uzun mısralardan oluşan bahr-i tavil, divan şairlerinin fark yaratma çabalarının bir tezahürü olarak da değerlendirilebilir. Bu konudaki literatürün genel çerçevesi, araştırmacılar tarafından belirlenmiş; araştırmalar neticesinde Ahmed Paşa, Seyfî, Gelibolulu Âlî, Muhibbî, Birrî, Fedâyî, Fehîm-i Kadîm, Şeyh Gâlib, Bayburtlu Zihnî gibi birçok şairin bahr-i tavil tarzında şiir yazdığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada da Fehîm, Yahyâ ve Zâhirî mahlaslı şairlerin bahr-i tavilleri yayımlanarak alana katkı yapmaya çalışılacaktır. Ayrıca divanlarında bahr-i tavil bulunduğu hâlde literatüre girmemiş iki şairin (Fezâyî ve Kâşif Es'ad) üç bahr-i tavili de söz konusu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, bahr-i tavil, aruz, şiir.

ADDITIONS TO BAHR-I TAVIL LITERATURE: BAHR-I TAVILS OF FEHİM,

YAHYA AND ZAHİRİ

ABSTRACT

The term bahr-i tavil meets both an class of meter of prosody and a subform of a poetry form. It is known that many poets wrote poems in the form of bahr-i tavil, although almost never preferred as a prosody. The first example in the Anatolian field is XV. century poet Ahmed Pasha penned by bahr-i tavil, which is a location and a bridge between verse and prose. Poetry with its composed of tefiles; it also gets closer to prose with its inner stylistic rhymed prose made with choices. The bahr-i tavil, which consists of long lines of which the number of tefile in the verses is determined by the will and skill of the poet, can also be evaluated as a manifestation of the efforts of divan poets to make a difference. The general framework of the literature on this subject has been determined by the researchers; as a result of the researches, it was determined that many poets such as Ahmed Pasha, Seyfi, Gelibolulu Ali, Muhibbi, Birri, Fedayi, Fehim-i Kadim, Şeyh Galib, Bayburtlu Zihni wrote poems in the style of bahr-i tavil. In this study, it will be tried to contribute to the field by publishing the bahr-i tavils of the poets pseudonymous Fehim, Yahya and Zahiri. In addition, three bahr-i tavil of two poets (Fezayi and Kaşif Es'ad) who did not enter the literature although they had bahr-i tavil in their divan will be mentioned.

Key Words: Classical Turkish Literature, bahr-i tavil, collection, prosody, poetry.

¹ Arş. Gör., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, gys_babaarslan10010208@hotmail.com, ORCID: 000-0001-7656-8864

GİRİŞ

Klasik Türk edebiyatı, başlangıcından zevaline kadar yaklaşık altı asır boyunca muayyen kurallar çerçevesinde meydana gelmiş bir edebiyattır. Söz konusu edebiyatın sanatçıları da bu kurallara bağlı kalmışlardır. Bütün şairlerin aynı estetik kurallar çerçevesine dâhil olması kimi şairleri fark yaratma, yenilik gösterme ve şairlik kudretini ortaya koyma cihetlerinden bir çabaya sevk etmiş olmalı ki bahr-i tavîl formunda şiirlerin kaleme alınmasının bu endişelerden kaynaklandığı söylenebilir. XV. yüzyılın büyük şairlerinden Ahmed Paşa'nın yazmış olduğu bahr-i tavîlin Anadolu sahasında bilinen ilk örnek olması, şairlerdeki formel özgünlük yaratma fikrinin daha Klasik Türk edebiyatının kuruluş devrinde var olduğunu göstermektedir.

Bahr-i tavîl terkibi, hem bir aruz bahrini hem de bir nazım şeklinin alt formunu karşılamaktadır. Birincisi genellikle Arap edebiyatında tercih edilen, Fars ve Türk edebiyatlarında neredeyse hiç tercih edilmeyen ve esas tef'ileleri "fe'ûlün mefâ'ilün fe'ûlün mefâ'ilün" olan aruz bahridir. İkincisi ise genellikle "fe'ilâtün" tef'ilesinin birbiri arkasına yinelenmesiyle oluşturulan şiirlerdir. İlaveten "mefâ'ilün, fe'ûlün" tef'ileleriyle yazılan bahr-i tavîller de bulunmaktadır. Tef'ilelerin ne kadar tekrar edeceği ile şiirlerin uzunluğu şairin isteğine bağlıdır. Konu üzerine çalışma yapan birçok araştırmacı, bahr-i tavîlden müstakil bir nazım şekli gibi bahsetmektedir. Müstakil bir nazım şekli olmayan bahr-i tavîl, aruz tef'ilelerinin dörtten fazla tekrarlanmasıyla oluşan mısraları dışında formel olarak bir beyit, gazel ya da kıt'adan farkı yoktur (Kurnaz-Çeltik 2010: 410). Tıpkı müstezad gibi bahr-i tavîlin de diğer nazım şekillerinin -özellikle de gazel ve kıt'anın²- bir alt formu olduğunu söylemek mümkündür. Müstezad gazel, müstezad kıt'ada olduğu gibi bahr-i tavîl gazel, bahr-i tavîl kıt'ada da müstezad ve bahr-i tavîl ibareleri asıl nazım şeklinin sıfatı durumundadır (Kurnaz-Çeltik 2010: 411). Dolayısıyla burada müstezad ve bahr-i tavîl terimleri, nazım şeklini belirleyici bir özelliğe sahip değildir. Yalnızca formel yapısı belirlenmiş olan nazım şekillerine alışılmışın dışında ve/veya yaygın olandan başka bir özellik izafe etmektedir. Kanaatimizce bahr-i tavîl, müstakil bir nazım şekli olmayıp müstezad veya tardıyye gibi bir nazım şeklinin alt formunu tanımlamaktadır.

Bahr-i tavîl konusunda en kapsamlı çalışmaları İsmail Hakkı Aksoyak (2016a: 109-114; 2016b: 115-134) yapmış, Anadolu sahasında bu formun ilk örneğini ve şairini tespit etmiştir. İlaveten Aksoyak, bu çalışmaları ile 28 şairin 39 bahr-i tavîlini tespit etmiş, bazı şairlerin (Abdülbâkî Fevzî, Ahmed Paşa, Beyânî, Belâyî, Antepli Aynî, Resmî, Seyfî ve Şeyh Gâlib) bahr-i tavîllerini de yayımlamıştır. Aksoyak'ın tespit ettiği bahr-i tavîl yazan şairler şunlardır: 15. yüzyıl: Ahmet Paşa, Seyfî, Belâyî ve Şeyhî; 16. yüzyıl: Fedâyî (2) ve Gelibolulu Âlî (2); 17. yüzyıl: Arşî, Fehîm-i Kadîm, Beyânî, Mu'în ve Mücellâ (2); 18. yüzyıl: Birrî, Zâtî (?), Dâniş, Vahyî ve Şeyh Gâlib; 19. yüzyıl: Müştak Baba (2), Antepli Aynî, Nebâtî (2), İzzet, Bayburtlu Zihnî (2), Necmî, Senîh ve İffetî (?); 20. yüzyıl: Sâbir (3), Abdalbaki Fevzî (3), Çukadarzâde (2) ve Halil Nihat Boztepe.

² Mevcut bahr-i tavîl örnekleri mezkûr nazım şekilleri ile kaleme alınmıştır. Farklı bir örnek ele geçtiğinde çerçeve genişletilebilir.

Rasih Erkul (1993: 43-45), Birrî Mehmed Dede'nin bir bahr-i tavilini yayımlamıştır. Bahr-i tavîl konusunda yapılan diğer bir çalışma da Ahmet Mermer'e (2002: 121-129) aittir. Mermer, XVI. yüzyıl şairi Fedâyî'nin iki bahr-i tavilini tanıttığı yazısında, Câmi'ü'n-nezâ'ir'de yer alan Belâyî'nin bahr-i tavîlinden de bahsetmiştir.

Beyhan Kesik (2015: 55-60), bahr-i tavîl üzerine yaptığı çalışmasında Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi R 1965 numarada kayıtlı mecmuadaki Muhibbî mahlasıyla şiir yazar Kanuni Sultan Süleyman'ın bilinmeyen bahr-i tavilini tespit etmiştir. "Ancak Ahmet İçli, Kâsımî tarafından 1034/1625'te derlenen Bahrü'l-Ma'ârif adlı mecmuada aynı şiirin daha geniş hâliyle "Bahr-i Tavîl-i Muhibbî-i Bağdâdî" başlığıyla verilmiş olmasından hareketle Bağdatlı Muhibbî'ye ait olabileceğini iddia etmiştir" (Kaplan 2018: 105).

Yunus Kaplan (2016: 167-176), Fehîm-i Kadîm'in Arap, Arnavut, Ermeni, Rum, Yahudi, Tatar, Türk, Acem ve kendi ağzından olmak üzere dokuz farklı dil ve lehçeyi taklit ettiği ve türünün şu an için tek örneği olan bahr-i tavilini yayımlamıştır. Müzahir Kılıç (2017: 39-46) ise Bayburtlu Zihni'nin, divanında biri na't ve biri de tevârih bölümünde bulunan iki bahr-i tavilini yayımlamıştır.

Bahr-i tavîl konusunda son çalışmalar Yunus Kaplan (2018: 103-116) ve İsmail Hakkı Aksoyak (2018: 230-242) tarafından yapılmıştır. Kaplan, Zuhûrî ve Kadîrî'nin bilinmeyen bahr-i tavîllerini tanıttığı çalışmasında, bu iki şair ve şiirlerinden başka Aksoyak'ın tespit ettiği bahr-i tavîl yazar şairler arasında bulunmayan Ni'metî, Azbî, Nazîr, Nâkâm ve Mehmed Şâkir'in (2) de bahr-i tavîl formunda şiirleri olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda Kaplan, Aksoyak'ın tespit ettiği bahr-i tavîl yazar şair sayısını 28'den 35'e, bahr-i tavîl sayısını da 39'dan 47'ye çıkarmış olmaktadır.

Bunlardan başka XV. yüzyıl şairi olan Fezâyî'nin yayımlanmış divanında (Şenödeyici-Koşik 2015: 147-148) bulunan bahr-i tavîlinden ve XVII. yüzyılın mutasavvîf şairlerinden Kâşif Es'ad (İlhan 2015: 150-154) tarafından kaleme alınan iki bahr-i tavîlden şimdiye kadar konu ile ilgili yapılan çalışmalarda bahsedilmemiştir. Kâşif Es'ad'ın bahr-i tavîllerinden biri elifnâme olarak kaleme alınmıştır ve bu yönüyle elde bulunan bahr-i tavîl örnekleri arasında şimdilik ilk ve tek olma özelliğini haizdir. Bu çalışma ile gün yüzüne çıkarılan Fehîm, Yahyâ ve Zâhirî mahlaslı şairlerin bahr-i tavîlleri de şimdiye kadar konu üzerine yapılan çalışmalarda yer almamaktadır. Böylelikle bahr-i tavîl literatürüne beş isim ve altı bahr-i tavîl daha eklenmiş olmaktadır.

Fehîm, Yahyâ ve Zâhirî Tarafından Kaleme Alınan Bahr-i Tavîller

Kaynaklarda Fehîm, Yahyâ ve Zâhirî mahlasını kullanan pek çok şair bulunmasına rağmen bu çalışmada bahr-i tavîllere yer verilen şairlerin ilgili mahlasları kullanan şairler arasında hangileri olduğunu belirleyecek herhangi bir kat'î bilgiye rastlanmamıştır. Üç bahr-i tavîl de gazel nazım şeklinde kaleme alınmıştır. Fehîm'in bahr-i tavîli sekiz, Yahyâ'nın ve Zâhirî'nin bahr-i tavîlleri ise beşer beyitten müteşekkildir. Fehîm'in bahr-i tavîli fe'ilâtün tef'ilesinin 22-24 kez tekrarından; Yahyâ'nın bahr-i tavîli 8-10 mefâ'ilün tekrarından; Zâhirî'ninki ise 16-24 fe'ilâtün tekrarından meydana gelmiştir. Zâhirî'nin bahr-i tavîlinde birinci beytin ikinci mısrası ve üçüncü beytin iki mısrası dışındaki mısralar fe'ilün ya da fa'lün tef'ilesi ile bitmektedir. Fehîm'in bahr-i tavîlinde ise istisnasız bütün mısralar fe'ilâtün tef'ilesi ile sonlanmaktadır. Yine Fehîm ve Zâhirî'nin şiirlerinin bazı beyitlerinde

“fe'ilâtün” ile başlayan aruz kalıplarında mısra başındaki tef'ilenin “fâ'ilâtün”e dönüşmesi hususu görülmektedir. Şiirlerin bazı tef'ilelerinde vezin aksaklıkları da söz konusudur. Fehîm'in bahr-i tavîli mücerred kafiyeli, Yahyâ'nın ve Zâhirî'nin bahr-i tavîlleri ise mürdef kafiyelidir. Üç bahr-i tavîlin de âşıkâne bir üslupla kaleme alındığı söylenebilir. Fehîm'in ve Zâhirî'nin bahr-i tavîllerindeki divan ve halk edebiyatının ortak söyleyiş tarzı olan dedim-dedi'li (müracaa) bölümler dikkati çekmektedir. Fehîm'in bahr-i tavîlinde mahlas bulunmamaktadır.

Fehîm'in bahr-i tavîli, Allah'a hamd u senâ; Peygambere salat ve selam, ashâba dua ile başlamaktadır. Daha sonra şair, gönlüne hitap ederek kendi üzerinden insanın yaradılışını ve bu dünya macerasını anlatacağını söyler. Dünyaya geldikten sonra bir gülistana eriştiğini ve orada bir güzel görüp aklının başından gittiğini dile getiren şair, gördüğü güzele gönlünü kaptırdıktan sonra meyhaneyi mekân tuttuğunu ifade etmektedir. Gönlünü kaptırdığı güzelin hasretiyle ağlayıp inlemeleri göklere ulaşınca felekler onun çıkardığı seslerden raksa başlamıştır. Şairin mesken tuttuğu meyhaneye gelen herkes çeşitli güzelliklere erişirken kendisi gam ve kedere gark olmaktadır. Bu durumun hikmetini pîr-i harâbâtdan sorunca devasının aşk ateşiyle yanmak olduğu ve meyhaneyi terk ederek gece gündüz sevgilinin kapısında ağlayıp inlemesi gerektiği söylenir. Bunun üzerine sevgilinin mahallesine gidip orada pek çok cefaya katlanıp nice azarlar işittikten sonra sevgili âşığına artık vuslat gününün geldiğini söyleyerek vefa gösterir. Ancak âşığın/şairin gönlündeki elemi gideremez. Bu duruma şaşır kalan âşık/şair, hüzünler kulübesine gelerek Allah'a yalvarıp yakarır. Dünyanın şarabına ve güzellerine aldanmamak gerektiği, keder ve gamın sebebinin bunlar olduğu, insana gerçek sevgilinin Allah olduğu gibi öğütler verildikten sonra Allah'a hamd ve peygambere salat ile şiir sona ermektedir.

Yahyâ Çelebi'nin bahr-i tavîli baştan sona tensikü's-sıfat sanatı çerçevesinde sevgilinin nitelikleri ile ona âşığı tarafından yapılan hitaplar zikredilerek oluşturulmuştur.

Bir güzelin tasviriyle başlayan Zâhirî'nin bahr-i tavîli, bağda kurulan meclis ve yine söz konusu güzelin tavsifiyle devam etmektedir. Daha sonra mevsuf güzel ile şair arasında bir müracaa başlamaktadır. Şair kendisine ihsanda bulunmasını söyleyince güzel de cevaben ettiği cevır ü cefanın hep merhamet ve sevgiden olduğunu, şairin sürekli ağlayıp inlemesi gerektiğini aksi hâlde sırlarının âşikar olacağını, kendisinden vefa ummaması gerektiğini söylemektedir. Bunun üzerine durumu anlayan şair, artık cevır ü cefaya razı olduğunu ve başına her ne gelirse sabır göstereceğini dile getirmektedir. Daha sonra tavsif edilen güzel, artık kavuşma vaktinin geldiğini söyleyerek bir kadeh sununca gaybdan gelen bir ses, meyi içmemesi ve gülü koklamaması gerektiğini söyler. Bu durum üzerine hepsinden el çeken şair, Allah'a hamd eder ve söze hitam verir.

Şiirlerin Bulunduğu Yazmaların Nüsha Tavsifleri

Memû'a-i Eş'âr, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 3990:

Dış ölçüleri 129 x 198 mm ve iç ölçüleri muhtelif olan mecmua cönk şeklindedir. Talik kırması ve divanî yazıyla muhtelif satırlıdır. Kitap boyutunda ve 116 varaktan müteşekkil olup birleşik harf filigranlı kâğıda siyah mürekkeple ve söz başları sürh olarak yazılmıştır.

Mecmuanın muhtevası:

Mecmuada şiiri bulunan şairlerin alfabetik dökümü şu şekildedir: Abdullâh, Adlî, Ahdî, Ahmed Paşa, Ahsenî, Âlî, Âsafî, Âşık Ömer, Azmî, Bahâ Baba, Bahâyî, Bâkî, Behcetî, Bezmî, Câmî, Dayfî, Ebussu'ûd Efendi, Emrî, Enîs, Fasîh, Fehîm, Fehmî, Feyzî-i Kefevî, Figânî, Fuzûlî, Ganîzâde Nâdirî, Güftî, Halîlî, Hamdî, Hâtifî, Hayâlî, Hayretî, Hevâyî, İbrâhîm Efendi, İbrâhîm Nahcivanî, İlmî, Kâşifî, Kâtibî-i Nişaburî, Kaygusuz, Niyâzî, Kemâl Paşazâde, La'îlî, Lutfî, Mahâlî, Mahmûd Efendi Üsküdarî, Ma'nevî, Mehmed Emîn, Melîhî, Molla Hünkâr, Nâbî, Nahîfî, Nâ'ilî, Nakşî, Nâtik, Nazîf, Nazîm, Nazmî, Nef'î, Nesîb, Nesîmî, Neşâtî Dede, Nezîr, Nizâmî, Ömrî, Râmî, Râmiz Paşa, Râsih, Remzî, Reşîd, Rûhî-i Bağdâdî, Sâbirî, Sâbit, Sabrî, Sâkıb, Sebzî, Senâ'î, Sıdkî, Sultân Bâyezîd, Sultân Cem, Sultân Murâd, Sultân Süleymân, Şem'î, Şerîf, Şeyh Sa'dî, Şeyhî, Tab'î, Tıflî, Tulû'î, Ulvî, Usûlî, Vahdetî, Vâkîf, Vecdî, Vefâyî, Veysî, Yahyâ, Yûnus Emre, Yümnî, Za'fî, Zarîfî.

Bu mecmuada Yahyâ'nın bahr-i tavîli yanında Beyânî ve Seyfî tarafından kaleme alınan bahr-i tavîller de yer almaktadır. Mecmuada manzum esmâ-i hüsnâ, remil-i Hindî (ebced hesabı), Hz. İsa için sitayiş mektubu ve cevabı, Kemâl Paşazâde ve Ebussu'ûd Efendi'nin bazı fetvaları, çeşitli sebeplerle yazılmış mektuplar da bulunmaktadır.

Şiir Mecmuası, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_K_0397:

Dış ölçüleri 190x120 mm, iç ölçüleri muhtelif; 121 varak; talik, nesih gibi değişik yazı çeşitleriyle; nohudî kâğıda siyah ve genellikle söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmanın pek çok sayfasında zamana ve dikkatsizliğe bağlı olarak aşınmalar, yırtılmalar ve karalanmalar olmuştur.

Mecmuada Adnî (Belgrad Mevlevî Şeyhi), Âlî (Gelibolulu), Azmî, Bahâyî (Şeyhülislam), Bâkî, Cinânî, Eşrefoğlu, Fehîm, Firâkî, Firdevsî, Hâfız (Şîrâzî), Hamdî (Akşemseddin-zâde), Hayâlî, Kabûlî, Kemâl Paşa-zâde, Keyfî, Medhî, Mevlânâ, Muhîtî, Nâdirî, Nâ'ilî, Nedîmî (Derviş), Nesîmî, Nef'î, Rahmî, Rûhî, Sa'dî, Sûzî, Sürûrî (Mesnevi Şârihi), Şeyhî, Tîğî, Ubûrî, Vahdetî, Vîrânî, Yahyâ, gibi pek çok şairin şiirleri yer almaktadır. Ağırıklı olarak 16. ve 17. yüzyıl şairlerinin şiirleri kayıtlıdır. İlaveten şairi bilinmeyen pek çok şiir de "lâ-edrî" başlığı ile kaydedilmiştir. Yine "beyt" başlığı ile şairi bilinmeyen matla, makta ve müfredler kayıtlıdır. Yazmanın 111b-120b sayfaları arasında Lugat-ı Gülistan bulunmaktadır. Fehîm'in bahr-i tavîli mecmuanın 62b-63a sayfalarında yer almaktadır. Mecmuanın 56b-57b sayfalarında da Gelibolulu Âlî'nin bahr-i tavîli kayıtlıdır. Mecmuada yer yer mensur parçalar da bulunmaktadır.

Bahr-i Tavil, University Library of Leipzig, B. or. 081 - 05³:

Dış ölçüler 183 x 114 mm; iç ölçüler 122 x 57 mm; 1 varak; nohudî kağıda divani kırması hatla ve siyah mürekkeple yazılmıştır.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında çok az kullanılan bahr-i tavîl, birçok çalışmaya konu olmuş; yapılan araştırmalar neticesinde bahr-i tavîlin edebiyatımızda birkaç örnekle mahdut olmadığı ortaya konulmuştur. Bu makalede de bahr-i tavîl literatürüne ek olarak beş yeni isim (Fezâyî, Fehîm, Kâşif Es'ad, Yahyâ Çelebi ve Zâhirî) daha tespit edilmiştir. Son araştırmalarla birlikte bahr-i tavîl yazan şair sayısı 35 iken bu çalışma ile 40'a, bahr-i tavîl sayısı da 47 iken 53'e yükselmektedir. Bahr-i tavîl üzerine yapılacak yeni çalışmalarla bu sayıların artış göstereceği de muhakkaktır. Bahr-i tavîl örneklerinin ekseriyeti "fe'ilâtün" tef'ilesinin birbiri ardına tekrarından oluşurken çalışmamızda yer alan Yahyâ mahlaslı şair tarafından kaleme alınan bahr-i tavîlin "mefâ'ilün" tef'ilesinin tekrarından oluşması, literatür açısından bir istisna durumundadır. Fehîm ve Zâhirî tarafından kaleme alınan bahr-i tavîllerdeki âşık ile maşuk arasında geçen dedim-dedi'li (müracaa) diyaloglar, başka bahr-i tavîllerde de (Beyânî, Kadri ve Zuhûrî) bulunması hasebiyle ortak bir üslup özelliği olarak değerlendirilebilir. Burada ele alınan bahr-i tavîllerden ikisinin mecmualardan elde edilmesi, mecmuaların ve özellikle şiir mecmualarının edebiyat tarihi ve bilinmeyen eserlerin gün yüzüne çıkması noktasında ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

---

³ Bu varak, Zâhirî mahlaslı şairin tevhid, münacat, na't türünde kasideleri, tercî-bend ve gazellerinin bulunduğu küçük bir divançe oluşturacak düzeydeki yazmanın bir parçasıdır. Bu yazmadaki kasideler, tercî-bend, gazeller ve bahr-i tavil parçalanmış olması dolayısıyla kataloğa ayrı ayrı yer numarası verilerek girilmiştir. Leipzig Üniversitesi Kütüphanesi'nin online yazmalar kataloğunda ayrı bir yazma olarak kaydedildiği için burada sadece ilgili varakın kütüphane yer numarası verilmiştir.

METİN⁴FEHÎM'ÜN BAHR-İ TAVİLİDÜR⁵*22/24 fe' ilâtün*

1a. (62b) Minnet Allâh'a zihî Kâdir ü dâna vü tüvânâ ki benî Âdem'i eşnâf kı lup kimine bî-gâye kemâl ü kimine hüs n ü cemâl eyledi i'tâ baña 'irfân u zebân eyledi ihsân u feşâhatde belâgatde 'adîl itmedi tûfîleri bülbülleri ol Hâlik-ı bî-çün u çerâ menşe'-i dünyâ

1b. *Pes zi-hamd ân-ki pes ü piş-i rûsul hâtem-i îşân u şeh-i kişver-i vahy-est be-rev bād-ı selâm u şalavât ân heme-râ peyrev-i dîn-est ü hüdâ bûd u ber-evlâd-ı 'izâmeş ve 'ale's-şahbihüm a'lâmi kirâmu ve 'alâ min nebe'a'd-dîni mübînen ve ebînen ve yaqînen ve razînâ*

2a. Diñle ey haste vü dem-beste vü bî-çâre vü âvâre gönül Hâlik-ı eflâk ü mâ-fîh beni nice cihân içre getürdi ideyin hâme-i şîrin-kelimâtuyla ser-â-ser saña taḥkîk ü beyân bir gözi bādâm u gül-endâm u dil-ârâm u perî-rû vü melek-hû⁶ vü semen-bû lebi mül kâküli sünbül

2b. Pâdişeh-i bî-bedelün rûz-ı ezel 'âlem-i 'ulvîde nedîmi vü enîsi idüm olmışdı baña yâr-ı vefadâr u ne hoş şâh idi şûh idi meger rûh hemân o idi mihri dil-i pertâbuma pertev şalup olmışdı dıraḥşân u fûrûzân u beden-sûz u ciger-dûz u meh-âsâ

3a. Ol zamândan berü ben hayret-i esrâr-ı maḥabbetle ne 'âlemde ne kâr üzre yürür idügümi eyidem üftâde vü dil-dâde vü hayrân u perîşân cihâna kademüm 'aşk-ıla şevk üzre başup geşt ü güzâr-ı reh-i gülzâr u gülistân iderek bir harem-i hurreme irdüm

3b. Anda bir dil-ber-i meh-peyker ü hancer-keş [ü] merdüm-küş ü nâzük-beden ü sîm-ten ü şûh u sebük-rûh u sehî-kadd ü ser-efrâz u semen-hadd ü hoş-âvâz u gâzel-h'ân [u] sülhandân [u] belî ince lebi gonce saçı daḥı miyânınca görüp şandum odur ol didügüm pâdişeh-i taḥtgeh-i 'âlem-i ma' nâ

⁴ Metinde klasik transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır. Şiirlerin her mısrasına ayrı ayrı sıra numarası verilmiştir. Metinde mahlaslar koyu dizilmiş; şiirlerde anlam, vezin, kafiye ve gramer hususiyetleri açısından eksik ve/veya hatalı görülen kısımlar tamamlanarak/düzeltilerek köşeli ayraç [ ] içinde gösterilmiştir. Şiirlerin başlıkları metinde koyu ve büyük harflerle dizilmiştir. Vezinle ilgili durumlarda M. Fatih Köksal'ın ilgili makalesindeki (Köksal 2012) önerilerine uyulmaya çalışılmıştır.

⁵ İBB Atatürk Kitaplığı, Şiir Mecmuası, Bel_Yz_K_0397, 62b-63a.

⁶ Melek-hû: melek-cü, yazma.

4a. Serv-ı kaddi dil-i meyyâlümü cû gibi ayağına ağıttı tef-i nîrân-ı ruḥı sîne-i sūzânımı yaḳdı ser-i zülf-i siyehi mekr ü füsün-ile beni dâma giriftâr kıilup sâgar-ı la'l-i lebi ümmîdi ḥarâbâta düşürdi elem-i fûrkat [ü] ḥasretle gehî nâle-künân u gâh berḳ-ı şerer-efşân

4b. Şadr-ı mey-ḥaneyi ben bir nice yıl mesken-i me'vâ (63a) idinüp def-i ğam-ı fûrkat için nâz-ıla çok sâḳ-î-i ṭannâz gehî mey ṭolu ḳadeḥ şundi ṭarab-sâz u muġannîleri hem-râz-ı dili zâr kıilup âh u enînüme benüm çarḥ-ı berîn rakşa girüp ġayret ü reşk üzre idi Zühre-i zehrâ

5a. Gördüm âlâm-ı firâḳı mey-i ġulfâm u bisât-ı ṭarab u şive-i sâḳ-î-i semen-sâḳ u fiġân-ı ney-i 'Uşşâḳ [u] Nevâ naġme-i Şehnâz u muġannî-i Hicâz u 'Acem-âġâz u 'Irâḳ eylemedi ref' varup 'âḳıbetü'l-ḥâl-i melâl-i dil ü bâl-ile alup destüme ayağına ol dem didüm ey pîr-i ḥarâbât

5b. Her gelen ayağına şeyḥ ise bir nâmı tüvânâ vü gedâ ise şeh-i vaḳt-i faḳîr ise olur mâlik-i gencîne-i pinhân u ġam u ḥüzn-i firâvânı ferâmüş kıılurlar ne 'acebdür ki baña câm-ı Cem âlâm u ġam u derd ü elem vire nedür bâ' iş ü bâdî bilemem şeyḥ nedür ḥikmeti âyâ

6a. Didî ey 'âşık-ı miskîn ü ḥazîn sen marâz-ı 'aşḳ-ıla dil-ḥaste vü ġamġîn olasıñ saña devâ şerbet-i la'l-i leb-i cânâne degül mi ne umarsıñ ki der-i mey-kedeyi bekleyüp âzâd olasıñ şâd ola âbâd olasıñ yürî ser-i kûy-ı dil-âzâda şeb ü rûz fiġân ile revân eyle sirişküñ

6b. İşidüp nâlelerüñ gözlerüñüñ yaşına şâyed ki teraḥḥum ide câm-ı lebini nûş idesiñ keyf-i mey-i vuşlat-ı cânân-ıla pür-cüş olasıñ başuña sulṭân olasıñ şâh-ı cihân-bân olasıñ ben de dil ü cân-ıla pendini ḳabûl eyledüm efgân-künân küyına varup elemüm eyledüm ifşâ

7a. Gâh nâz itdi gehî cevre ser-âġâz u 'itâb itdi niçe ġüne 'iḳâb itdi taḥammüller idüp cevrine râzî vü cefâsını vefâ bildüġümü yâr bilüp rûz u şebâsâ meh [ü] ḥurşîd-i dıraḥşân leme'ân eyleyüben yanuma geldi didî ey 'âşık-ı bî-çâre ḥazîn olma dem-i vuşlat irişdi

7b. Saña ben yâr-ı vefâdâr olurın diyü benüm gerdenüme sâ'id-i sîmînini şaldı mey-i la'l-i lebini şundi mükâfât-ı cefâ nice vefâ eyledi hergiz elem-i bâle zevâl irmedi ḥayrân u perîşân gelüp külbe-i aḥzânuma didüm yüzümü ḥâke sürüp ḥüzn ü ḥuşû' ile Ḥudâyâ

8a. Qanı ol yâr-ı mu'în ki ezeli yâr idi dil hoş idi anuñla hemân şa'beze (?) bi-ḥarf edâ irdi *berâ ma'rifet-i ḥazret-i İzîd ki ezeli yâr-ı tu bûd ân heme tullâb-ı hüdâ-râ boved ez-rûz-ı ezeli tâ-be-ebedi yâr-ı vefâdâr şinev cilve konedi şâhid-i mevlâ bedel-i pâk-i e'âlî*

8b. Didi ey tâlib-i şâdî mey [ü] maḥbûbına aldanma cihânun kedere bâ'ış ü bādîdür eger behcet-i sermed gözedürseñ ebed o yanaya meyl eyleme bu baḥr-ı tavîlümde olan dürleri mengüş-ı binâgüş idinüp ḥamd-ı Hudâ vü şalavât eyle resûline *lehü'l-ḥamdü vefîren ve nuşallihî keşîrâ*.

BAḤR-İ TAVÎL-İ YAḤYÂ ÇELEBÎ⁷

8/10 mefâ'îlün

1a. (39b) Benüm rûḥ-ı revânum tende cânım dînüm imânum şeh-i ḥübân-ı devrânım boyı serv-i ḥırâmânım

1b. Şaçı sünbül beñi fülful yañağı gül lebi mül dişleri dür hem dehâni ḥâtem-i mühr-i Süleymânım

2a. Qadıñdür sidre-i tûbâ ruḥuñdur bir meh-i (40a) garrâ qaşuñdur gurre-i garrâ şaçuñdur leyle-i *isrâ* yüzüñdür maqsad-ı aqşâ

2b. Boyuñdur maḥlab-ı a'lâ işigün Ka'be-i 'ulyâ maḥaf oldu baña Merve ḥaḳı ey nûr-ı Yezdânım

3a. Benüm cismümde cânımsın benüm tâze-cüvânımsın benüm ḥûr-ı cinânımsın benüm şîrîn-zebânımsın

3b. Benüm qaşı kemânımsın benüm şâh-ı cihânımsın saña vaşl olmayınca Ḥaḳ te'âlâ almasın cânım

4a. Benüm şühüm benüm şâhum benüm mâhum meded gel almağıl âhum seni sevmekde yoḳdur ihtiyârım bi-günâham 'âcizem zâram

4b. Nizâram derdmendem müstemendem der-kemendem ḳayd-ı bendem bir levendem ben ḳadîmî bendeñem luḳf [it] beni redd itme sulṭânım

5a. Şehâ **Yahyâ**-yı dervişem belâ-yı 'aşḳ durur pişem reh-i 'aşḳ içre bi-ḥoşam ḡarîbem ḡamla pür-nişem

⁷ Milli Kütüphane, Memû'a-i Eş'âr, 06 Mil Yz A 3990, 39b-40a.

5b. Maḥabbet kâridur pîşem vişâlündür hep endîşem temennâ eyleñüz Ḥaḫdan müyesser ola yârânım

BAHR-İ TAVİL⁸

16/24 fe' ilâtün

1a. Yine bir ruḫları al ḫaşı hilâl lebleri gör âb-ı zülâl 'arz iderek rûy-ı celâl bedr-i tamâm kıldı ḫırâm âfet-i cân rûḫ-ı revân ince miyân gönçe-dehân görmedi ḫıç çeşm-i cihân böyle güzel şâh

1b. Nice şeh şâh-ı şehândur her sözi âfet-i cândur o da ḫursun nedür ol çeşm-ile ebrû nedür ol ğamze-i cādû nedür ol kâkül-i hoş-bû nedür ol kâmet-i dil-cû Allâh kec-nazarlar nazarı degmeye ḫıfz eyleye Ḥallâḫ-ı ezel Ḳâdir [ü] Ḳayyûm ey mâh

2a Ol şeh-i ḫür-îlikâ baḫr-ı şehâ kân-ı vefâ kıldı yine ḫaşd-ı şafâ dikdi görüñ bâġa livâ ḫaşdı kerem bâġ-ı İrem nice irem ḫurdı bez(i)m ḫür-îrev-î ḫür-ı beşer oldı sirişt aldı o şeh destine câm kânit iḫer virmez emân

2b Devr iderek câm-ıla mey inleyerek süz ile ney bezme gelüp nuḫl [ü] kebâb şevḫe gelüp çeng ü rebâb virdi şadâ kıldı nevâ ol yüzi gül lebleri mül ḫür-ı cinân ḫaşı kemân ḫüsn-edâ kıldı nidâ dir ey 'âşık-ı üftâdelerüm eyleñüz âh

3a Didüm ey şâh-ı cihânum yoluña baş-ıla cânım nice âh itmeyeyin ḫor mı beni şivelerüñ 'işvelerüñ turrelerüñ cilvelerüñ ğamzelerüñle ya o dendân [o] revişler o zarâfetle gülüşler o gidişler o gelişler ya o mestâne baḫışlarla beni mest ü ḫarâb eyledüñ ey serv-i sehî kılmaduñ iḫsân

3b Didi Mecnûn mısın ey 'âşık-ı üftâde vü bî-çâre niçün bilmeyesin merḫameten şivelerüm mekremeten 'işvelerüm nâz ideyin luḫfı ḫatı az ideyin ağlayasın inleyesin taşlar-ıla sine döġüp boynuñ egüp kendi_özüñe levn iderek şerm iderek diyesin ey vâh

4a Umma daḫi mihr ü vefâ görmeyesin zevḫ ü şafâ diñleyesin añlayasın cevrimizüñ nâz idüġin ḫandemüzüñ az idüġin bilmeyesin âh idesin vâh idesin sırrumuzı fâş idesin dil ḫolayup zemm ideler zevḫümüzi hemm ideler fitne durur şimdi cihân ta' ne urup ḫalk-ı zamân

⁸ University Library of Leipzig, B. or. 081 - 05, 11a-11b.

4b Didüm ey rûh-ı revân virme baña hergiz emân yâd ideler nice zamân derde devâ bulmaduğum cevri şafâ bilmedüğüm ‘afv idesin başuñ için la‘l-i güher-pâşuñ için eyle ‘ağâ eylemişem sehv [ü] hağâ kendü_özüme cebr ideyin derd çeküp şabr ideyin itmeyeyin bir dağî âh eylemişem cürm ü günâh

5a Ol şanem serv-i sehî hier şebüñ mihr ü mehi câm-ı meyın nüş iderek sözlerimi güş iderek dir ki seni yâr ideyin gayrıları zâr ideyin merd iseñ cân vireyin engelüne yan vireyin meclisüme mîr ideyin vaşlum-ıla sîr ideyin reşk ideler halk-ı cihân ben seni kim itme gümân

5b Şandı baña câm-ı şafâ didi budur derde devâ câmı görüp şanki hemân vaşla irüp eyler iken nâz u niyâz gâlib iken hırş-ıla âz hâtif-i gayb itdi nidâ aç gözüñi **Zâhiriyâ** çekme meyi koğma güli nâ’ib olup çekdüm eli luğf idüp ol Kâdir [ü] Hayy ‘âlem-i settâru’İlâh.

KAYNAKÇA

- AKSOYAK, İsmail Hakkı (2016a). "Bahr-i Tavîl". *14. yy'dan 19. yy'a Anadolu ve Rumeli'de Yazılmış Türkçe Edebî Metinler Üzerine Söylenmemiş Sözler*. İstanbul; Kesit Yayınları, s. 109-114.
- _____ (2016b). "Anadolu Sahasında İlk Bahr-i Tavîl Ahmed Paşa'nın mıdır?". *14. yy'dan 19. yy'a Anadolu ve Rumeli'de Yazılmış Türkçe Edebî Metinler Üzerine Söylenmemiş Sözler*. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 115-134.
- _____ (2018). "Beyanî'nin Bahr-i Tavîl'i". *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2 (3), s. 230-242.
- Bahr-i Tavil, University Library of Leipzig, B. or. 081 – 05.
- ERKUL, Rasih (1993). "Bir Bahr-i Tavil Örneği ve Birri Mehmed Dede". *Yedi İklim*. V (39), s. 43-45.
- İLHAN, Enes (2015). *Ümmî Sinan'ın Saklı Hazinesi: Kâşif Es'ad Efendi Hayatı-Edebî Kişiliği-Dîvânı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- KAPLAN, Yunus (2016). "Fehîm-i Kadîm'in Bahr-i Tavîl'i". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 16, s.167-176.
- KAPLAN, Yunus (2018). "Klasik Türk Edebiyatında Bilinmeyen Barhr-ı Tavîller-1: Kadrî ve Zuhûrî'nin Bahr-i Tavîlleri". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 63, s. 103-116.
- KESİK, Beyhan (2015). "Muhıbbî'nin Bahr-i Tavîl'i". *Littera Turca (Journal of Turkish Language and Literature)*, 1 (2), s. 55-60.
- KILIÇ, Müzahir (2017). "Bahr-i Tavîl ve Bayburtlu Zihnî'nin İki Bahr-i Tavîli". *Doğu Araştırmaları Dergisi*, 17 (1), s. 39-46.
- KÖKSAL, M. Fatih (2012). "Metin Neşrinde Vezinle İlgili Problemler, Bazı Tespit ve Teklifler". *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. İstanbul: Kesit Yayınları, s. 63-81.
- KURNAZ, Cemal-ÇELTİK, Halil (2010). *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*. Ankara: H Yayınları.
- Memû'a-i Eş'âr, Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 3990.
- MERMER, Ahmet (2002). "XVI. Yüzyıl Divan Şairi Fedayi ve İki Bahr-i Tavîli". *İlmî Araştırmalar*, 14, s. 121-129.
- Şiir Mecmuası, İBB Atatürk Kitaplığı, Bel_Yz_K_0397.
- ÜNVER, Niyazi-Dursun Kaya-E. Selma Kutlu (2005). *Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu -VIII- (Şiir Mecmuaları)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

EKLER

Fehîm'in bahr-i tavîli:

63a

62b

Yahyâ Çelebi'nin bahr-i tavîli:

40a

39b

غیر آفتکدر غزوه و غیراً صیقلیده لیلله اسرا بوزکدر مقصد اقصی
 بویکدر مطلبه اعلی اشیکک کعبه و علیا مطاف اولدک
 بکاح و حقی ای نور بزد آتم بنم جسمک جانم سن بنم
 ناز جوانم سنا بنم خور جانم سن بنم شیرین زبانم سن
 بنم قاشنی ککام سن بنم شاه جهانم سن سکنا وصل اولیبینی
 حق تعالی المون جانم بنم سوچم بنم شامم بنم ماع مددکل
 المغل آعم سنی سوکلن بو قدر احتیاجم بی کتام عاجم
 زارم نزارم دردمندم مستخدم درکندم قید بندم بر لونم
 قدیمی بندکم لطف الهی رزاقه سلطانم سزایکیای درویشم
 بلای عشق دریم ره عشق ای کوی بی خودیم بوزیم غلمه بر نیشم
 نیت کاریدریشم وصالکدر
 حجب اندیشم غمنا ایکنوز
 عقدن میتر اول
 یارانم عمام

ای رخسارخ لطافتک کل خندانم دوستی بلبیل کی دنیا بوزنی فغانم
 از قلمدر حقی برج بد فغانم ای لوی درودل حکمتل لغزانم
 شربت و صلیکله ایله بنم دربانم
 دو نمودن بوسنکه بی کله اولوریمم

رخمی زیبا بی خرا او کوزل کوزری آله وی لوی غنچه بلی ایچ بری
 روی ملک خوی و سخن لوی و کل اندام دلارام و سخن برک سمن
 رخلری لاله خاکیا یکد کوزم سوم بتر سوم قیلدن بنی
 ای حسرو تیرین سخن و غنچه دهن کوزری ساخر خطی کافر
 جور مجازله زجر ایلوب ایکن دل اوزامة و ابر و لوتی جائه
 عاشقده وکی ایخته شاکرم و باله بیته ایام هزار ایردی می
 نایله سوزله سازله نیازله و نازیله جهان باغنی سیر ایلد کل ای
 دوست غافل اولد صفاتم کیکر جنک و ربا ییلد کبا ییلد سولایع
 که حسنک لنتی بر کون اولا ایره زوالک بند زلفک دن سیر
 اولون ایرمشونه ای سرور و ان دلبرفتان سنه خوبان و سخن
 دان و جفا کار و سکنا رو دل آزار و دل سینی کی تنفنه و سوز
 و افتاده و در مانن و بیچاره و آواره او لوبیک بو حاله کلام
 بحر طویل کجا چلبی
 او فراموش سوز

بنم روح روانم تنه جانم دینم ایمانم سنه خوبان دورانم بوی
 خوامانم می سنبلی کی فلفل یکانی کل بی مل دشلری دریم
 دهانی خاتم دور سلیمانم قد کدر سدره و طوبی زکدر بر
 غدا

